

Matej Sande

UPORABA ALKOHOLA MED UDELEŽENCI MATURANTSKIH IZLETOV

UVOD

Pred nekaj leti je skupina študentk v drugem letniku študija socialne pedagogike prišla do mene z idejo o preventivnem projektu na področju alkohola. Povedale so, da opažajo povečanje uporabe alkohola pri mladih, da je to zanje res problem ter da bi rade skupaj nekaj naredile in spremenile. Nad idejo sem bil navdušen, nato pa sem jih povprašal, kako nameravajo to storiti. Povedale so, da je velik problem mladih popivanje med vikendom in da bi rade namesto pijanosti v petek zvečer ponudile mladim možnosti za kakovostno preživljanje prostega časa. Predlagale so igranje košarke in kegljanje ob petkih zvečer kot alternativo popivanju. Kot pri začetku vsakega dobrega projekta smo o tem najprej povprašali ciljno skupino. Naredili smo ciljne skupine z mladimi srednješolci in jih povprašali o imenu za projekt in o tem, ali bi bili pripravljeni sodelovati pri takih dejavnostih. Odgovorili so, da bi se radi zabavali brez nas in naj jih pustimo pri miru. Odgovori zagotovo niso bili ohrabrujoči in nič ni kazalo na skupno igranje košarke in kegljanje. Pokazalo se je, da bi se nam v ciljnih skupinah pridružili samo abstinenti, ki se sicer glede na njihove izjave nimajo kje zabavati, ker ne pijejo alkohola. Povedano bi bila gotovo priložnost za kakšen drug projekt, usmerjen v zagotavljanje zabave za abstinate, vendar smo se po tehtnem premisleku odločili, da bomo izhajali iz izkušenj s področja zmanjševanja škode in se tako usmerili na zmanjševanje niza škodljivih posledic, ki lahko spremljajo uporabo alkohola.

Izvedli smo informativni del akcije, namenjen največjim težavam, ki jih mladi (glede na

rezultate dosedanjih raziskav) lahko doživijo zaradi uporabe alkohola. V zloženkah so bile predstavljene informacije o tveganjih, povezanih z vožnjo pod vplivom alkohola, spolnimi odnosi pod vplivom alkohola, mešanjem drog z alkoholom in splošnimi informacijami o uporabi alkohola. Skupaj smo v treh letih pri projektu *Izberi sam* (*Choose yourself*) razdelili na maturantskih izletih 30.000 zloženek in v delavnice po srednjih šolah vključili več kot 1300 dijakov.

Ker v Sloveniji do zdaj še ni bilo raziskave, ki bi merila uporabo in značilnosti uporabe alkohola na maturantskih izletih, smo na Združenju DrogArt leta 2007 v okviru projekta *Izberi sam* izvedli raziskavo, s katero smo se želeli seznaniti z uporabo alkohola in prepovedanih drog med slovenskimi srednješolci pred maturantskimi izleti in na njih.

Pregled dosedanjih raziskav je pokazal, da so v Sloveniji od leta 1992 na voljo podatki o prevalenci uporabe alkohola in prepovedanih drog med srednješolci. Največji del raziskav (Stergar 1995, Stergar 1999, Jerman 2007) je bil opravljen na populaciji mladostnikov v prvih letnikih srednjih šol, raziskave pa so bile opravljene po metodologiji ESPAD-a¹ na nacionalni ravni od leta 1995 do 2007 (1995, 1999, 2003 in 2007²). Na področju Mestne občine Ljubljana

¹ ESPAD – *European School Survey Project on Alcohol and Drugs* – Evropski raziskovalni projekt o alkoholu in drugih drogah. Raziskavo so podprli skupina Pompidou, Svet Evrope in švedsko Ministrstvo za družinske zadeve, vprašalnik pa je razvila skupina Pompidou (PG).

² V času priprave poročila so bili na voljo samo rezultati dela raziskave ESPAD 2007 za področje Mestne občine Ljubljana.

so bile po metodologiji ESPAD-a ali primerljivi metodologiji narejene raziskave o srednješolcih v prvem, tretjem in zadnjem letniku šolanja. V letih 1995, 1999 in 2003 so bile raziskave opravljene na vzorcu prvega letnika ljubljanskih srednjih šol, leta 2002 pa na vzorcu zadnjih letnikov (tretji in četrti letnik).

Edini domači raziskavi, ki sta prevalenco uporabe alkohola in drugih drog merili pri starejših dijakih (prvi in četrti letnik), sta bili leta 1992 dijaška raziskovalna naloga Buličeve in Veselove (1992 v: Dekleva 1998), katere poudarek pa je bil na spolnosti. Raziskava je zajela vzorec 1248 dijakov ljubljanskih srednjih šol (stratificiran tipični vzorec). Druga raziskava (Dekleva, Sande 2003) je bila narejena po metodologiji, primerljivi z ESPAD-ovo, leta 2002 o dijakih zadnjih letnikov (tretjem in četrtem) ljubljanskih srednjih šol. To je bila prva raziskava, ki je na reprezentativnem vzorcu dijakov preučevala spremembe v uporabi alkohola in prepovedanih drog med prvim in zadnjim letnikom šolanja (raziskava je bila narejena na isti generaciji, ne pa tudi na isti populaciji) ter prevalenco uporabe alkohola in prepovedanih drog ob koncu srednje šole.

Poglavitne ugotovitve raziskave o uporabi alkohola v tretjem letniku ljubljanskih srednjih šol so bile (*ibid.*):

- Alkohol je do zdaj poskusilo 95,6 % anketirancev. V zadnjem letu je alkoholne pijače pilo 90,3 % anketirancev, v zadnjem mesecu pred raziskavo pa 72,5 %. Razlike med spoloma so bile statistično pomembne: v vseh treh primerjavah je več fantov pilo alkoholne pijače, pili pa so jih tudi pogosteje kot dekleta.
- Dijakov, ki so bili do tretjega letnika srednje šole že kdaj opiti, je bilo 80,0 %. V zadnjem letu je bilo opitih 68,6 % in v zadnjem mesecu 43,5 % anketirancev. V vseh treh primerjavah so bile statistično pomembne razlike med spoloma: opitih je bilo več fantov kot deklet.
- Pet ali več alkoholnih pijač zaporedoma je v zadnjem mesecu pred raziskavo popilo 49,5 % anketirancev (od tega 19,3 % več fantov kot deklet). Razlike med spoloma glede popitih petih ali več alkoholnih pijač zaporedoma so bile statistično pomembne.

- Alkoholne pijače je največje število anketirancev obeh spolov poskusilo v starosti 12 let ali manj. Žgane pijače je največ anketirancev obeh spolov poskusilo v starosti 15 let.
- Najpogostejša težava, ki se je anketirancem zgodila zaradi pitja alkohola, je bila poškodba predmetov ali obleke (36,8 %). Motorno vozilo pod vplivom alkohola je vozilo 20,5 % anketirancev, 16,3 % pa jih je že imelo težave s policijo. Spolni odnos brez zaščite kot posledico pitja alkohola je imelo 11,4 % anketirancev, neželen spolni odnos pa 8,0 % anketirancev.

Poglavitne ugotovitve na podlagi primerjave med prvimi in četrtnimi letniki oziroma raziskavama ESPAD 99 (Stergar, 1999) in ESPAD 02 (Dekleva, Sande 2003) glede uporabe alkohola so bile:

- Dijaki v četrtem letniku so v nekoliko višjem odstotku (4,4 %) poskusili alkoholne pijače kot v prvem letniku.
- Za 30,7 % se je povečal delež tistih dijakov, ki so 40- ali večkrat poskusili alkoholne pijače.
- Za 18 % sta se povečala odstotka dijakov, ki so bili do zdaj že opiti ali pa so bili opiti 40- ali večkrat.
- Odstotek dijakov, ki so bili opiti v zadnjem mesecu pred raziskavo, se je v četrtem letniku povečal za 11. Odstotek dijakov, ki so bili v zadnjem mesecu opiti 40- ali večkrat, je ostal nespremenjen.
- Dijaki pred koncem srednjega šolanja v skoraj še enkrat večjem odstotku kot v prvem letniku menijo, da bodo pri 25 letih pili alkoholne pijače.

Ugotovitve raziskave iz leta 2002 kažejo na to, da je uporaba alkohola v zadnjem letniku ljubljanskih srednjih šol razmeroma visoka. Pri dijakih tretjega letnika je bila prevalenca uporabe 95,6 %, opitih pa je že bilo kdaj 80 % anketirancev. Pri dijakih četrtega letnika je bila prevalenca uporabe alkohola 96,5 %, opitih pa je bilo 83,5 % anketirancev. Prav tako so bile razmeroma visoke številke pri opitosti v zadnjem mesecu: med četrtnimi letniki je bilo 47,3 % in med tretjimi letniki 43,5 % dijakov, ki so bili opiti. Pogoste so bile tudi težave, ki so se zgodile zaradi pitja alkohola. Pogostost teh težav se je v četrtem letniku precej povečala,

najpogostejše pa so bile poškodba predmetov in obleke (44,0 %), prepir ali prerekanje (35,0 %) in izguba denarja ali vredne stvari (25,4 %). Pogoste so bile težave s starši, nezgode in pretepi (okrog 20 %). Presenetljiva je bila pogostost spolnega odnosa brez zaščite (15,2 %) in neželene spolne izkušnje (10,9 %).

Podatki raziskave ESPAD 02 so bili predstavljeni podrobneje, ker je to edina raziskava pri nas, s katero bomo lahko v nadaljevanju primerjali našo raziskavo o uporabi alkohola med udeleženci maturantskih izletov MOND 07. Primerjava je le pogojna in orientacijska, saj je bila enaka le starost oziroma letnik šolanja udeležencev, medtem ko sta se kraj in postopek vzorčenja razlikovala. Raziskava ESPAD 02 je bila ob podobnem numerusu reprezentativna, saj je bilo vzorčenje naključnostno, nasprotno pa je naš vzorec temeljil na samoizboru.

NAMEN

V raziskovalni nalogi MOND 07 nas je zanimalo, kakšne so zakonitosti uporabe alkohola (in nekaterih prepovedanih drog) med udeleženci maturantskih izletov in kakšne so posebnosti uporabe alkohola na maturantskih izletih ter kakšne nevarnosti zaradi uporabe alkohola mladim grozijo na maturantskih izletih. So maturantski izleti res razvratno popivanje in kako se razlikujejo od uporabe alkohola med letom? Na podlagi izsledkov smo upali, da bomo morda nakazali nekaj možnosti za preventivno delovanje.

METODA

Za potrebe raziskave smo sami oblikovali vzorec, ki so ga sestavljali mladi iz različnih slovenskih regij, ki so v letu 2007 z agencijo Mondial Travel odšli na maturantske izlete. Vzorec je temeljil na samoizboru in je kljub velikemu numerusu nereprezentativen, saj nismo uporabili naključnostnega vzorčenja, vzorčili pa smo samo v eni (sicer največji) specializirani potovalni agenciji.

Podatke smo zbirali z vprašalnikom, ki smo ga oblikovali posebej za namene raziskave. Da bi omogočili vsaj delno primerljivost rezultatov z rezultati, ki so bili pridobljeni po metodologiji ESPAD-a, smo uporabili metodologijo, primerljivo z ESPAD-ovo (uporabljeno v raziskavah o uporabi alkohola in prepovedanih drog med ljubljanskimi srednješolci v letih 1998 in 2002). Dodali smo specifična vprašanja o uporabi alkohola na maturantskem izletu, opitosti in iskanju pomoči.

Razdeljevanje vprašalnikov je potekalo na avtobusih v času, ko so se dijaki vračali z izleta. Vodnik je razdelil vprašalnike, ki so v sodelovanju z agencijo vsebovali tudi kupon za nagradno igro (glavna nagrada je bila novoletni izlet za dve osebi). V njej si lahko sodeloval le, če si vrnil tudi izpolnjen vprašalnik. Vprašalnike smo tako brez kuponov (na katere so mladi vpisali osebne podatke) prejeli za nadaljnjo obdelavo. Distribucija vprašalnikov je potekala od maja do julija 2007 na treh maturantskih izletih. Vseh vprašalnikov smo razdelili 5100 (1500/2000/1600). Vračanje vprašalnikov ni bilo obvezno (neformalno okolje), zato lahko predpostavljamo, da smo dosegli del populacije, ki je bil bolj motiviran za odgovarjanje ali osvojitve ene izmed nagrad. V šolskem letu 2006/2007 je bilo po podatkih Ministrstva za šolstvo in šport v vseh slovenskih regijah v tretje letnike srednjih šol vpisanih 22.597 dijakov, v četrte letnike pa 20.237 dijakov (podatki skupaj za triletno strokovno šole in gimnazije). Glede na podatke agencije Mondial travel se za maturantske izlete v Sloveniji odloči med 12.000 in 13.000 dijakov na leto, z njimi pa jih potuje 5000 letno (okrog 40 %). V veliki večini gre za dijake štiriletnih in petletnih programov. Prejeli smo 1742 izpolnjenih vprašalnikov. Po pregledu smo izločili 64 vprašalnikov (manjkajoči odgovori, nepopolno izpolnjeni vprašalniki). Za nadaljnjo obdelavo nam je ostalo 1678 vprašalnikov.

Nato smo preverjali zanesljivost in veljavnost dobljenih podatkov. Rezultati (o zanesljivosti in veljavnosti) so primerljivi z rezultati

raziskave ESPAD 2002 (Dekleva, Sande 2003) in ESPAD 2007 (Jerman 2007).

Skupaj smo tako po preverjanju zanesljivosti in veljavnosti ter korekcijah zaradi neustrezne starosti in manjkajočega podatka o spolu izločili 48 vprašalnikov. Tako smo dokončno oblikovali vzorec 1630 udeležencev maturantskih izletov. Dokončno oblikovan vzorec je tako vključeval dijake slovenskih srednjih šol v starosti od 17 do 19 let. Vzorec je bil zelo uravnotežen glede na spol in je vseboval 49 % fantov in 51 % deklet. Večina anketirancev (povprečna starost 17,5 leta) se je izleta udeležila v tretjem letniku šolanja, preostali (19 let) pa so se izleta udeležili v četrtem letniku.

IZSLEDKI

Izsledki so v nadaljevanju na kratko predstavljeni in razdeljeni na različna področja. V prvem delu so predstavljene ugotovitve o uporabi alkohola, opitosti in tvegani uporabi alkohola. V drugem delu so najpomembnejše ugotovitve o prevalenci uporabe prepovedanih drog in v tretjem ugotovitve o poznavanju preventivnega programa *Izberi sam*.

NAJPOMEMBNEJŠE UGOTOVITVE O UPORABI ALKOHOLA

Uporabo alkohola med udeleženci maturantskih izletov smo merili z vprašanji o uporabi (do zdaj) v življenju, v zadnjem mesecu in zadnjem tednu (maturantski izlet) pred anketiranjem ter z vprašanji o opitosti, uporabi alkohola v prihodnosti in vprašanji o težavah, povezanih z uporabo alkohola.

Najpomembnejše ugotovitve raziskave o prevalenci uporabe alkohola:

- Alkohol je vsaj enkrat v življenju poskusilo 98,9 %, v zadnjem letu 98,4 %, v zadnjem mesecu in tednu pa 96,4 % anketirancev. V vseh štirih primerjavah so razlike med spoloma statistično pomembne ($p = 0,001$); fantje alkohol uporabljajo pogosteje kot dekleta.
- Glede na pogostost pitja se dijaki gimnazijskih in štiriletnih strokovnih programov statistično

pomembno ($p = 0,05$) razlikujejo pri uporabi v zadnjem letu in zadnjem mesecu. V obeh primerjavah so alkohol pogosteje uporabili dijaki gimnazijskih programov.

- Na maturantskem izletu je vsak dan pilo alkohol 53,1 % deklet in 72,4 % fantov.
- Na maturantskem izletu v primerjavi z zadnjim mesecem pred raziskavo ostane enako število abstinentov (3,6 %), v primerjavi z zadnjim letom in mesecem pa se pri dijakih, ki uporabljajo alkohol, poveča pogostost pitja.
- Večina anketirancev (66,5 %) meni, da bodo pri starosti 25 let pili alkoholne pijače.

Najpomembnejše ugotovitve raziskave o opitosti so bile:

- Do zdaj je bilo v življenju opitih 93,2 % anketirancev, v zadnjem letu 88,7 % in v zadnjem mesecu pred raziskavo 82,5 %.
- Na maturantskem izletu je bilo opitih 83,2 % anketirancev. Razlike med spoloma so bile statistično pomembne, najpogosteje (6–9-krat) je bilo na maturantskem izletu opitih še enkrat več fantov kot deklet.
- V zadnjem mesecu pred maturantskim izletom je tri četrtine anketirancev (76,4 %) popilo pet ali več alkoholnih pijač zaporedoma. Med spoloma so razlike statistično pomembne, fantje so pogosteje spili vsaj pet alkoholnih pijač zaporedoma.
- Na maturantskem izletu je 83,9 % anketirancev enkrat ali večkrat spilo vsaj pet alkoholnih pijač zaporedoma, 17,2 % jih je to storilo vsaj 10-krat.
- Dekleta so na maturantskem izletu ostala bolj zmerna, saj se je bolj povečalo število fantov, ki so spili vsaj pet pijač, prav tako pa se je bolj povečalo število tistih, ki so to storili večkrat.
- Na maturantskem izletu se je preveč napilo (tako, da jim je bilo slabo, so bruhalo ali se ne spomnijo več, kaj se je zgodilo) 36,4 % anketirancev. Fantje so bili znova manj zmeri, saj se jih je močno opilo nekaj manj kot polovica, deklet pa nekaj manj kot tretjina.
- Na maturantskem izletu je bilo tako opitih, da so jim morali pomagati drugi, 21,0 % anketirancev (od tega 22,2 % fantov in 19,8 % deklet).

NAJPOMEMBNEJŠE UGOTOVITVE O TEŽAVAH ZARADI PITJA ALKOHOLA

Anketirance smo z dvema skupinama vprašanj povpraševali, kakšne težave so imeli zaradi uporabe alkohola do zdaj v življenju in na maturantskem izletu. Najpogostejša težava, ki se je pripetila anketirancem, je bila tako kot v raziskavi ESPAD 02 LJ in ESPAD 07 LJ poškodba predmetov in obleke (51,6 %). Odstotek je bistveno večji kot pri prvih letnikih (ESPAD 07 LJ – 14,1 %) in tretjih letnikih (ESPAD 02 LJ – 36,8 %). Sledili so prepir ali prerekanje (46,5 %) in nezgoda ali poškodba (30,7 %).

Podobno so najnižji odstotki pri težavah v odnosih z učitelji ali kraji. Leta 2002 nas je presenetil visok odstotek dijakov, ki so imeli zaradi uporabe alkohola spolni odnos brez zaščite (11,4 %) ali neželjeno spolno izkušnjo (8,0 %). Rezultati naše raziskave kažejo podobne, le nekoliko višje rezultate. Spolni odnos brez zaščite je imelo 10,2 % anketirancev, neželjeno spolno izkušnjo pa 9,4 %. Zaradi pitja alkohola je imelo spolni odnos brez zaščite 8,7 % deklet in 11,7 % fantov, neželjeno spolno izkušnjo pa je imelo 7,3 % deklet in 11,7 % fantov. Pri neželenem spolnem odnosu so bile med spoloma statistično pomembne razlike ($p = 0,001$).

POGLAVITNE UGOTOVITVE O UPORABI PREOSTALIH DROG

V vprašalniku smo postavili tudi nekaj vprašanj o uporabi preostalih drog, katerih uporabo so preverjali tudi v drugih domačih in tujih raziskavah o podobni populaciji. Rezultati o uporabi drog v našem vzorcu so bili takšni:

- Med preostalimi drogami, po katerih smo spraševali v vprašalniku, so anketiranci najpogosteje poskusili marihuano (46,6 %), poppers (20,9 %), pomirjevala (8,1 %), amfetamine (6,8 %) in ekstazi (4,9 %). Druge droge (heroin, LSD, GHB) je uporabil manj kot 1 % anketirancev.
- Nekaj več kot četrtina anketirancev je marihuano poskusila vsaj 6-krat, vsaj 40-krat pa jo je uporabilo 10,6 % anketirancev. Marihuano je

uporabilo več fantov kot deklet, fantje pa so jo do zdaj uporabili tudi večkrat. Razlike med spoloma so statistično pomembne.

- Ekstazi je uporabilo 5,3 % fantov in 4,9 % deklet, med spoloma pa glede uporabe do zdaj v življenju ni statistično pomembnih razlik.

Rezultati spet kažejo na stabilno raven prevalence uporabe marihuane med dijaki, ki so v zadnjem letniku slovenskih (oziroma ljubljanskih) srednjih šol (tretji in četrti letnik), kar je bila ena izmed ugotovitev raziskave ESPAD 02 LJ (Dekleva, Sande 2003). V pregledu obdobja od leta 1992 gre seveda za raziskave o različnih populacijah in vzorcih in so tako le delno primerljive. V Sloveniji so bile skupaj s to raziskavo o dijakih tretjega in četrtega letnika v obdobju 1992–2007 opravljene le tri raziskave. Prva je bila dijaška raziskovalna naloga Buličeve in Veselove iz leta 1992 (*ibid.*), druga pa raziskava o dijakih ljubljanskih srednjih šol (tretji in četrti letnik) po metodologiji, primerljivi z ESPAD-ovo (ESPAD 02 LJ), iz leta 2002. Upošteva je omejitve v primerljivosti rezultatov lahko dobimo oceno o tem, da se življenjska prevalenca uporabe marihuane med slovenskimi (in ljubljanskimi) srednješolci zadnjega letnika ne spreminja. Prevalenca uporabe marihuane med dijaki četrtega letnika ljubljanskih srednjih šol je bila leta 1992 46,9 %, leta 2002 46,6 % v tretjem letniku in 50,3 % v četrtem letniku in leta 2007 46,6 % med udeleženci maturantskih izletov v primerljivem starostnem obdobju.

PRIMERJAVA MED RAZLIČNIMI RAZISKAVAMI

Na začetku članka so bile predstavljene slovenske raziskave o uporabi alkohola in drog, s katerimi smo želeli primerjati naše podatke. V preglednici 1 so rezultati o prevalenci uporabe alkohola naše raziskave v primerjavi s tremi domačimi raziskavami, ki so med populacijo srednješolcev merile uporabo alkohola in prepovedanih drog. Rezultati niso neposredno primerljivi, saj so bile dosedanje raziskave po metodologiji ESPAD-a ali primerljivi

Preglednica 1: Uporaba alkohola – primerjava med različnimi raziskavami

uporaba alkohola raziskava	v življenju (%)	zadnje leto (%)	zadnji mesec (%)
ESPAD 07 LJ (1. letnik)	94,0	86,9	64,5
ESPAD 02 LJ (3. letnik)	95,6	90,3	72,5
ESPAD 02 LJ (4. letnik)	96,5	/	71,7
ESPAD 03 SLO (1. letnik)	91,7	83,1	59,9
MOND 07 SLO (3. in 4. letnik)	98,6	98,4	96,4

Raziskava ESPAD 07 LJ (Jerman 2007) je bila opravljena na vzorcu prvega letnika ljubljanskih srednjih šol, raziskava ESPAD 03 SLO (Hibell *et al.* 2004) pa na prvem letniku slovenskih srednjih šol. Raziskavi ESPAD 02 LJ (Dekleva, Sande 2003) in MOND 07 SLO sta med seboj glede starosti udeležencev bolj primerljivi, saj je bila ena narejena na vzorcu ljubljanskih in druga na vzorcu slovenskih srednješolcev.

metodologiji opravljene med populacijo prvega letnika ljubljanskih ali slovenskih srednjih šol. Rezultati naše raziskave so morda najbolj primerljivi z raziskavo po metodologiji, primerljivi z ESPAD-ovo, iz leta 2002 (Dekleva, Sande 2003), saj gre za podobno starostno skupino (tretji in četrti letnik). Kljub temu pa gre pri eni za ljubljanske in pri drugi za slovenske srednješolce. Pri primerjavi je treba upoštevati, da so vse tri raziskave, primerjane z našo, vzorce pridobile z naključnostnim izborom, naša pa je temeljila na samoizboru (glej poglavje Metoda). Vsaka primerjava oziroma komentar je tako le orientacijski.

Upoštevaje zgoraj opisane omejitve iz rezultatov, prikazanih v preglednici 1, vidimo, da je bila prevalenca uporabe alkohola pri dijakih, ki so se šolali v Ljubljani (ESPAD 07 LJ), višja od prevalenca, merjene na vzorcu dijakov iz celotne države (ESPAD 03 SLO). Naši podatki (MOND 07) kažejo, da je prevalenca uporabe alkohola med slovenskimi dijaki višja od prevalenca pri ljubljanskih dijakih primerljive starosti (upoštevati pa moramo, da je med raziskavama pet let razlike, to pa je lahko razlog za povečanje prevalenca). Uporaba alkohola v zadnjem mesecu je pri naši raziskavi razumljivo visoka, saj so bili dijaki anketirani po maturantskem izletu. Presenetljivo je, da je prevalenca uporabe v življenju in v zadnjem letu pri naši raziskavi pravzaprav enaka. Glede na podatke dosedanjih raziskav je bila prevalenca v zadnjem letu vedno nižja od življenjske prevalenca.

NAJPOMEMBNEJŠE UGOTOVITVE O POZNAVANJU PREVENTIVNEGA PROGRAMA IZBERI SAM

Za nosilca projekta (združenje DrogArt) je slišalo 22,5 % anketirancev, za projekt *Izberi sam* pa je pred izletom slišalo 16,6 % anketirancev (n = 1615–1611). Na izletu je 39,1 % anketirancev prejelo preventivno gradivo (n = 1585). Od tistih, ki so odgovorili na vprašanje, jih je 48,5 % upoštevalo navodila³ na preventivnem gradivu (n = 738). Več kot polovici (65,4 %) anketirancem, ki so odgovorili na to vprašanje, je bil tak pristop oziroma način posredovanja informacij všeč (n = 837). Pri zadnjih dveh vprašanjih moramo upoštevati, da je nanju odgovorila le približno polovica vseh anketirancev. Več kot polovica anketirancev, ki je odgovorila na vprašanja, je bila zadovoljna z oblikovanjem (61,7 %) in vsebino (62,7 %) (n = 735–732).

Če pogledamo navzkrižno primerjavo med upoštevanjem navodil in značilnostmi pitja alkohola na maturantskem izletu, lahko sklenemo, da so tisti anketiranci, ki so na maturantskem izletu bolj upoštevali navodila

³ Na petstopenjski lestvici o upoštevanju navodil, kjer je najnižjo vrednost pomenilo »sploh jih nisem upošteval« in najvišjo »zelo sem jih upošteval«. Pri vseh analizah smo za pozitiven odgovor (všeč mi je bilo, zadovoljen sem) šteli združeni kategoriji 4 in 5 (najvišji vrednosti). Pri odgovoru na to vprašanje moramo biti pozorni na to, da je nanj odgovorila samo polovica anketirancev. Numerus pri odgovoru na zadnja vprašanja je verjetno manjši zato, ker vsi niso prejeli informativnega gradiva in zato o njem niso mogli izraziti mnenja.

iz preventivnih gradiv, manj pogosto opiti ($p = 0,001$), manj pogosto so popili vsaj pet alkoholnih pijač zaporedoma ($p = 0,05$) in se manj pogosto preveč napili (slabost, bruhanje) ($p = 0,005$). Večje upoštevanje navodil je tako statistično pomembno povezano z manj tvegano uporabo alkohola. Rezultati lahko kažejo na učinkovitost preventivnih gradiv ali pa na prepričevanje že prepričanih (to pomeni tistih, ki bi bili tudi drugače previdnejši). Pri upoštevanju navodil je treba razumeti, da so nekateri ljudje bolj nagnjeni k upoštevanju ključnih informacij oziroma so o nečem že informirani in jim to samo še potrdi prepričanje. Če primerjamo opitost v letu dni pred maturantskim izletom ($p = 0,001$) in pogostost pitja vsaj petih alkoholnih pijač v mesecu pred izletom ($p = 0,005$), prav tako dobimo statistično pomembne povezave med upoštevanjem navodil in manj tvegano uporabo alkohola. Očitno so tisti, ki navodila bolj upoštevajo, sploh previdnejši in alkohol uporabljajo manj tvegano. To ugotovitev lahko povežemo s Parkerjevo, Aldridgeovo in Meashamovo (1998) tezo o nenehnem redefiniranju statusa uporabnika (tudi previdnega uporabnika) in abstinenta. Posamezniku, ki je previdnejši, lahko informacija o tveganjih znova upraviči njegovo previdnost in potrdi njegovo pravilno odločitev. To, da je skoraj polovica anketirancev, ki so prejeli informativna gradiva, upoštevala navodila na karticah, pomeni, da je takšno informiranje lahko koristno.

SKLEPI

Glede na zastavljene namene raziskave so nas zanimala uporaba alkohola med udeleženci maturantskih izletov ter zakonitosti njegove uporabe in težave zaradi nje. Prvič po letu 2002 nas je zanimala uporaba alkohola in drugih drog med starejšimi dijaki (tretji in četrti letnik) slovenskih srednjih šol ter specifična uporaba alkohola na maturantskih izletih.

Do zdaj so bile informacije o pregovorno ekscesnem vedenju slovenskih maturantov na voljo v medijih, o tem pa so govorili tudi nekdanji maturanti, ki so izlet ohranili v spominu

predvsem po velikanskih količinah popitega alkohola in neodgovornem vedenju.

Tudi naša raziskava ni dala natančnega odgovora na to, kaj se dogaja in koliko alkohola dijaki popijejo na maturantskih izletih, lahko pa izluščimo nekaj sklepov ter s podrobnejšim in boljšim vprašalnikom na podlagi izsledkov te raziskave stanje preverjamo na prihajajočih generacijah maturantov. Glede na način vzorčenja smo prejeli razmeroma veliko število vrnjenih vprašalnikov in pokazalo se je, da lahko mladi ob ustrezni motivaciji (spremljajoča nagradna igra) v dovolj velikem številu odgovorijo na manj zahteven vprašalnik (osem strani skupaj z nagradno igro). Glede zanesljivosti in veljavnosti so bili odgovori v mejah, ki smo jih bili do zdaj v Sloveniji vajeni pri raziskovanju prevalece uporabe drog in alkohola pri raziskavah po metodologiji ESPAD-a in primerljivi metodologiji. To ni slab rezultat za vprašalnik, katerega distribucija je potekala na maturantskem izletu brez posebej za ta namen usposobljenih anketarjev.

Najpomembnejše ugotovitve raziskave o uporabi alkohola na maturantskem izletu:

- Že tako visoka prevalenca uporabe alkohola na maturantskem izletu se ne poveča, ampak ostaja približno na ravni zadnjega leta in meseca pred raziskavo. Alkohol je tako pred izletom kot na njem zelo priljubljen. Na izletu je vsak dan pilo alkohol 53,1 % deklet in 72,4 % fantov.
- Vsak dan je bila na maturantskem izletu opita skoraj tretjina anketirancev, skupaj pa je bilo na izletu opitih 83,2 % anketirancev.
- Na izletu je vsaj pet alkoholnih pijač zaporedoma popilo 83,9 % anketirancev.
- Najpogostejše težave, ki so jih imeli anketiranci na maturantskem izletu, so bile: poškodba predmetov ali obleke (17,4 %), spolni odnos brez zaščite (3,1 %) in neželena spolna izkušnja.
- Nekaj več kot tretjina udeležencev se je na maturantskem izletu preveč opila (tako, da jim je bilo slabo ali so bruhalo), v 21 % primerov pa so jim zaradi opitosti morali pomagati drugi.

Glede na poglobitve ugotovitve naše raziskave ne moremo biti pretreseni nad tem, da se na maturantskih izletih uporaba alkohola poveča, če

upoštevamo podatke o uporabi v zadnjem letu. Uporaba alkohola in pogostost opitosti sta že med letom tako veliki, da je na maturantskem izletu normalno, da je v tednu dni opitih in pogosteje opitih več mladih. Oddaljenost od doma in nadzora staršev, izlet v drugo državo, dostopnost alkohola in občutek svobode so gotovo dejavniki, ki vplivajo na to, da več mladih pogosteje pije in se opije. Podobno bi lahko ugotovili, če bi raziskovali značilnosti uporabe alkohola med mladimi ali odraslimi v času »veselega decembra«. Prav to so situacije, ki se jim je metodologija ESPAD-a do zdaj poskušala izogniti, saj raziskovanja uporabe alkohola in drugih drog nikoli niso potekala pred večjimi prazniki, med ali pred počitnicami, po koncu ocenjevalnega obdobja itn. To so namreč obdobja, ob katerih se pričakovano poveča uporaba alkohola. Merjenje uporabe česar koli med maturantskim izletom je torej izraz posebne življenjske situacije, ki jo tak izlet pomeni.

Vendar se z izgovorom, da gre za posebno življenjsko situacijo, ki vpliva na povečanje uporabe alkohola in opitosti, ne moremo zadovoljiti. Problem na maturantskih izletih je gotovo skoraj tri četrtine opitih in tretjina močno opitih dijakov. Težave, ki so jih zaradi tega opisali, so sicer razmeroma majhne v primerjavi s tem, kaj sem jim je zaradi alkohola že pripetilo v življenju, a glede na rezultate raziskave na maturantskem izletu vendarle doživijo poškodbe predmetov in obleke, prepir, nezgode in v manjši meri spolne odnose brez zaščite ali neželene spolne odnose.

Rezultati kažejo, da je maturantski izlet čas, v katerem bi kazalo preventivno sistematično delovati na področju zmanjševanja uporabe alkohola ali zmanjševanja opitosti. A to seveda pomeni tudi velik (morda celo prevelik) preventivni izziv. Delovati bi bilo treba v tujini in na mestu, kjer je uporaba alkohola ali stopnja opitosti povečana, možnost za uspeh pa razmeroma majhna.

Na podlagi ugotovitev raziskave in dosežanih izkušenj pri delu v projektu *Izberi sam* bi lahko načrtovati program, ki bi vključeval informiranje pred odhodom na izlet (delavnice, informacije, ozaveščanje staršev), sodelovanje z agencijami, izobraževanje vodnikov in skrb

za informacije na terenu. Oblikovanje delujočega preventivnega programa z navzočnostjo koga na maturantskem izletu pa tudi v prihodnje ostaja velik preventivni izziv, saj gre za delovanje na področju, na katerem je tvegana uporaba alkohola bolj pravilo kot izjema.

Na področju zmanjševanja škode oziroma tveganj zaradi uporabe alkohola se lahko bolj potrudijo tudi agencije oziroma organizatorji prireditelj. V agenciji Mondial Travel, s katero sodelujemo, se zavedajo problematike alkohola in na svoj način pripomorejo k zmanjševanju tveganj zaradi uporabe alkohola: z večjo ponudbo spremljevalnega programa v obliki izletov, preprečevanjem zabavnih iger ob pitju alkohola, opozarjanjem na nevarnosti na avtobusih, izobraževanjem vodnikov o nevarnostih uporabe alkohola in priporočili staršem, naj svojim otrokom ne omogočajo uživanja alkohola. Gotovo se komercialni interes agencij sklada s skrbjo za čim manj težav in nesreč zaradi uporabe alkohola na maturantskih izletih in prav zaradi tega je sodelovanje agencij z nevladnimi organizacijami v interesu obeh partnerjev in konec koncev ciljne skupine. Informacije vodnikov so bile za nas pri pripravi informativnih gradiv zelo koristne. Povedali so nam, da pogosto delujejo povsem preproste informacije o vzrokih in posledicah. Če se boš preveč napil, ne boš mogel pristopiti k dekletu, ki ti je všeč, in ne boš mogel ... marsičesa.

Tudi brez izvedbe raziskave in projekta je jasno, da je v Sloveniji uporaba alkohola popolnoma normalizirana in sprejeta. Morda zaradi tega, ker pijemo, tudi sami spregledamo popivanje mladih na ulicah. Morda zaradi nacionalnih športnih dogodkov, na katerih so šotori za obnemogle opite odrasle, spregledamo nevarnosti in ravnanja na maturantskih izletih. Zato ne presenečajo negativni odzivi mladih, staršev in nekaterih učiteljev, ki so prilaganje kondomov na informativna gradiva o tveganjih, povezanih s seksom in alkoholom, razumeli kot promocijo seksa med mladimi. Alkohol je žal še vedno droga, o kateri zelo malo vemo, čeprav jo zelo veliko uporabljamo. Prometnih nesreč pod vplivom alkohola v prvi vrsti ne povzročajo mladi maturanti. Zaradi

normalizacije uporabe s(m)o predvsem starši tisti, ki bomo s svojim zgledom pomagali ustvarjati odnos otrok do alkohola in jih bolj kompetentne in opremljene pošiljali na maturantske izlete, saj bodo mladi morali na koncu izbrati sami.

VIRI

- DEKLEVA, B. (1998), *Droge med srednješolsko mladino v Ljubljani*. Ljubljana: Urad za preprečevanje zasvojenosti in Inštitut za kriminologijo.
- DEKLEVA, B., SANDE, M. (2003), *Tri leta kasneje – uporaba drog ob koncu srednje šole*. Ljubljana: Združenje DrogArt.
- HIBELL, B., ANDERSSON, B., AHLSTRÖM, S., BALAKIREVA, O., BJARNASON, T., KOKKEVI, A., MORGAN, M. (2000), *The 1999 ESPAD Report: Alcohol and Other Drug Use among Students in 30 European Countries*. Stockholm: The Swedish Council for information on Alcohol and Other Drugs.
- (2004), *The ESPAD report 2003: Alcohol and other drug use among students in 35 European Countries*. Stockholm: The Swedish Council for information on Alcohol and Other Drugs.
- JERMAN, T. (2007), *Končno poročilo o razširjenosti uporabe tobaka, alkohola in drugih drog (ESPAD) med srednješolci v Ljubljani*. Ljubljana: Zavod za zdravstveno varstvo Ljubljana.
- PARKER, H., ALDRIDGE, J., MEASHAM, F. (1998), *Illegal Leisure: The normalization of adolescent recreative drug use*. London: Routledge.
- STERGAR, E. (1995), *ESPAD evropska raziskava o alkoholu in drogah med šolsko mladino*. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja RS.
- (1999), *Raziskava o alkoholu in preostalih drogah med dijaki prvih letnikov ljubljanskih srednjih šol – 1999*. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja RS.